

FÖLDI ZSOMBOR

Babiloni agyagtáblák

MEZOPOTÁMIAI MŰKINCSEK ÉS AZ ILLEGÁLIS MŰKERESKEDELEM

Je-
len írás
az Ókor című
folyóirat XII/2-es számá-
ban (2013) megjelent, „Ékírásos tár-
gyak az illegális műkereskedelemben és
a szakértői felelősség kérdése” című
tanulmány rövidített és részben
aktualizált változata. A téma iránt
érdeklődő olvasó az említett
cikkben további példákat és
irodalmat is találhat.

Az illegális műkereskedelem a kulturális örökség egészét sújtó probléma. Az ezt övező diszkréció miatt a közvélemény azonban csak ritkán hall róla, többnyire egy-egy műtárgy lefoglalása vagy visszakövetelése kapcsán. Egy műtárgy elsősorban előkerülésének vagy megszerzésének körülményei folytán válhat illegális tulajdonná. Bár a kétes eredetű tárgyak kereskedelmét ma már szigorú törvények és nemzetközi egyezmények tiltják, ezek gyakran nem érik el a kívánt hatást. Emiatt az illegális műkereskedelem mára a feketepiac egyik legjövedelmezőbb ága lett.

A bagdadi Iraq Museum a fosztogatások után

A rablóásatások egyik megdöbbentő, de tipikus példája Irakban, Zabalam városában

14

A 19. század közepén, a mezopotámiai régészet hőskorában a múzeumok jóformán korlátok nélkül gyűjtettek ókori keleti régiségeket. Bár már az Oszmán Birodalom is megkísérelte szabályozni a műkincsek kivitelét és az ásató régészekkel való leletmegosztást, ez nem akadályozhatta meg a nagy nyugati múzeumokat abban, hogy mezopotámiai régiségek – a legnagyobb számban ékírással írt agyagtáblák – tízezeit vásárolják fel. Az azóta eltelt évszázadban Irak egyre növekvő szigorral próbálta védelmezni páratlan kulturális örökségét: 1936-tól az egyedi darabok, 1974-től pedig már minden műtárgy kivitelét megtiltották. Közhelynek számít, de a régészeti lelőhelyek védelmében Szaddám Huszein diktatúrája volt a legeredményesebb, nem utolsósorban a drákói szigorú büntetések révén.

Alapjaiban változta meg ezt a helyzetet az öbölháború (1990–1991), melynek során a lelőhelyek és régészeti parkok védelem nélkül maradtak, aminek következtében számos kisebb múzeumot ki is fosztottak. Az eltulajdonított tárgyak zöme sohasem került elő. A háborút követő kereskedelmi embargó aláásta Irak gazdasági erejét, emiatt a lelőhelyeket védelmező őrség felszereltsége is leromlott. Minthogy az iraki romdombok (tellek) többsége a lakott településektől távol, a sivatagban fekszik, a fegyverek és terepjárók hiánya ellehetetlenítette a tényleges ellenőrzést.

Innentől kezdve beszélhetünk a romvárosok eseti jellegű, később módszeres kifosztásáról, amivel a közvélemény csak Irak amerikai lerochanása idején (2003-ban) szembesült. Bár a hadműveletek csak minimális károkat okoztak, Bagdad ostroma-

kor a páratlan kincseket őrző Iraq Museum fosztogatóknak esett áldozatul.

Az első hírekkel szemben korántsem a teljes gyűjtemény veszett oda, azonban az eltűzött számadatok és a szétvert kiállítótermek képei sikerrel rázták fel a világ közvéleményét. A legfontosabb műtárgyak többségét még Bagdadban sikerült visszaszerezni; az uri és kalhú királyi aranyékszereket pedig a személyzet – mint utóbb kiderült – már korábban biztonságba helyezte.

Az Iraq Museumban történt fosztogatás mindazonáltal eltöri amellet a pusztítás mellett, amely az 1990–2000-es években érte Irak régészeti lelőhelyeit. Bár a legális útvonalak tehát legkésőbb 1974-ben megszűntek, a kereslet természetesen megmaradt. A tiltást megelőzően külföldre került

II. Nabú-kudurriuszur király (Kr. e. 604–562) körbefűrészelt téglafelírata, melynek hátlapján jól láthatóak a körfűrész nyomai

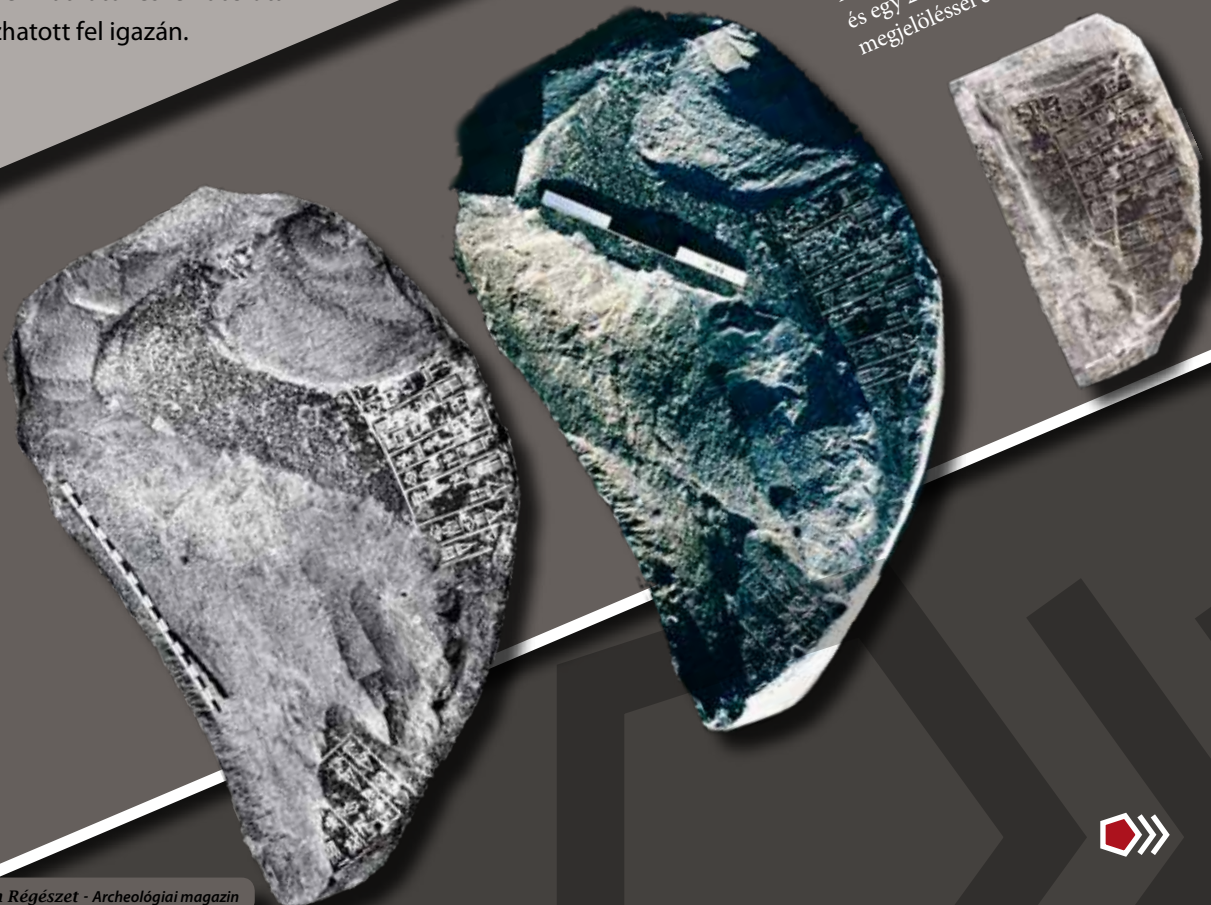
tárgyaknak ez hihetetlen mértékben megemelte az értékét, ami ösztönzőleg hatott az illegális műkereskedelempre és a rablóásatások szervezésére. Szervezett csapatok, olykor egész falvak lakossága szisztematikusan túrtak fel az ókori romvárosokat, holdbéli tájjá változtatva azokat és jóformán ellehetetlenítve a későbbi régészeti feltárást. A régészek műholdfelvételek, illetve személyes látogatások révén próbálták felmérni a pusztítás súlyosságát. Mint kiderült, a rablóásatások főként Babilónia középső és keleti részét sújtották – köztük olyan ókori városokat, amelyeket eddig egyáltalán nem vagy alig tártak fel.

A rablóásatásokból származó tárgyak különböző csatornákon keresztül érték és érik el a felvevőpiacot. Ezek kisebbik része a külső szemlélő számára is látható, részben az aukciósházak kínálatában, részben aukciós weboldalakon. A nagy aukciósházaknál az Iraq Museum kifosztása után jelentősen visszaesett az ékírásos tárgyak eladása, ezzel egyidejűleg azonban ugrásszerűen megnőtt az interneten eladásra kínált táblák száma. Bár az igazi ritkaságok zöme már korábban is más, láthatatlan csatornákon keresztül talált vevőre, a piac nem látható része 2003 után virágozhatott fel igazán.

A „rablóásatás” kifejezést a régészeti terminológia a nem tudományos célú, nem régész szakemberek által irányított és ellenőrzött ásatásokra használja.

Mivel az 1974 előtt vásárolt vagy régészeti feltárásból, illetve más, illegális forrásból származó tárgyak nagyobb piaci értékkel bírnak, mint a proveniencia [származás-, eredetmegjelölés – a szerk.] nélküliek, az eladók jóformán minden esetben arra törekednek, hogy a tárgy 1974 előtti Irakból történő kihozatalát igazolják, akár okirat-hamisítás árán is. Az aukciós katalógusok és weboldalak kedvelt fordulata, hogy az eladásra kínált tárgy már az 1970-es években vagy azelőtt is egy európai vagy amerikai magángyűjteményhez tartozott. Vannak azonban bizonyos jegyek, amelyek arra utalhatnak, hogy egy agyagtábla friss rablóásatásból származik, például ha láthatóan nincs még megtisztítva a rárakódott agyagtól és piszoktól (ezt a munkát a táblák konzerválása, restaurálása során végzik el). Feltűnő továbbá a nagyon jó állapotú táblák magas aránya: míg a szabályos ásatások

Su-Szín király (Kr. e. 2037–2029) kőszobrának talapzatát 1958-ban amerikai régészek találták meg Nippurban. 1990 körül ellopták, a feliratos részt kifűrészelték, és egy 2002-es árverésen hamis eredetmegjelöléssel eladták

Az ún. Iszlám Állam által elkövetett pusztítások egyik példája

rengeteg apró töredéket találnak, a rablósatók ezeket eldobják – esetleg a sérült darabokból agyag és ragasztó segítségével épnek látszó „táblákat” készítenek.

A műtárgyak könnyű hozzáférhetősége miatt egy ideig gombamód szaporodtak az új köz- és magángyűjtemények. Utóbbiak közül a legismertebb egy norvég milliárdos, M. Schøyen gyűjteménye, amely mintegy 4.500 ékírásos tárgyat őriz. A tulajdonos állítása szerint *majdnem az összes ékírásos tárgya régi magángyűjteményekből származik* (ami bizonyítaná, hogy 1974 előtt kerültek ki Irakból).

Tüzetesebb vizsgálat során azonban kiderül, hogy ez csupán a tárgyak elenyésző hányada igaz. Ezzel szem-

Pecséthengernek nevezzük azokat a jellemzően drágavagy féldrágaköből faragott, zömmel 1–3 cm-es hengereket, amelyek palástját képi ábrázolás, esetenként felirat tette többé-kevésbé egyedivé. A pecsét tulajdonosa a még nedves agyagon végiggörgette a pecsét-hengerét, az így keletkező lenyomat a mai aláíráshoz hasonlóan hitelesítő funkciót töltött be.

ben nagy arányban jelenik meg a közelmúltban feldúlt városok anyaga, ami az elmúlt évtizedek rablósatásainak irányába mutat.

A számunkra is látható, aukciókon megjelenő anyag nagyobbik részét az agyagtáblák alkotják. Különösen kedveltek a pecséthengerek: ezek igen értékesek, kivált a kis méretükhöz képest, aminek köszönhetően könnyen csempészhetőek. Nem meglepő, hogy az Iraq Museumból máig hiányzó tárgyak zöme épp ilyen pecsét-henger. Szintén gyakoriak az uralkodók építkezéseiről megemlékező, számos példányban készült agyagszögek és agyagtéglák. Mivel utóbbiak általában a téglaméretéhez képest relatíve kis méretű feliratot tartalmaznak, a feliratos részt – a költséghatékony-ság és a könnyebb csempészhetőség érdekében – gyakran kifűrészelik.

Sajnálatos módon a szakemberek is megosztottak abban a kérdésben, hogyan viszonyuljanak a nagy számban megjelenő, tisztázatlan eredetű tárgyhoz. A régészek többsége teljesen elhatárolódik ezek publikálásától, míg a szövegekkel dolgozó szakemberek többsége nem foglalkozik azzal, milyen leletek pusztulnak el egy-egy tábla előkerülése során, és csak a szövegből kinyerhető információkat látja. Egy tábla régészeti kontextusa pedig döntő fontosságú. A fentiekből következően az ilyen műtárgyak pontos előkerülési helye ismeret-

Akkád kori (Kr. e. 24–22. sz.) pecsét-henger és modern lenyomata egy 2013-as aukcióról

len; kontextusba helyezésükre csak belső információik (paleográfia, keltezés, proszopográfiai adatok, helységnevek) szolgálnak támpontokkal, valamint – ha ismert – a vásárlás dátuma és az eladó személye.

Bár ezek alapján is képesek vagyunk információkat kinyerni a szóban forgó tárgyakból, e módszer nem pótolja az előkerülés körülményeinek pontos ismeretét: nem tudjuk, mely táblákat találták egymás mellett, egy házban vagy egy városban stb.

Mindazonáltal az ékírászakértők kulcsszerepet játszanak az ékírásos tárgyak értékesítésében: csak ők képesek meghatározni az eladásra kínált szö-

A paleográfia az írásjelek formájának és azok fejlődésének tudománya: az ékírásos jelek megjelenéséből következtethetünk például egy agyagtábla megközelítőleges korára. A proszopográfia kifejezést az assziriológia az egyes személyek előfordulásainak vizsgálatára használja: két szöveg között tartalmi kapocs állítható fel, ha bizonyíthatóan ugyanazt a személyt említik.

vegek eredetiségét, korát és tartalmát, amik elengedhetetlenek az ár megszabásához. Az aukciósházakkal együttműködő kollégák emiatt munkájukkal az illegális műkereskedelem működését segítik; közreműködésük megemeli az egyes tárgyak eladásából várható hasznot, ezzel akaratlanul is támogatva a rablósátásokat és a lelőhelyek elpusztítását.

A 2013 óta eltelt időszakból a magát Iszlám Államnak (ISIS) nevező terrorszervezet térhódítása érdemel említést. Az ISIS kegyetlenkedésein kívül egyebek mellett az ókori műemlékek pusztításával tett szert kétes hírnévre. Úgy tűnik azonban, hogy ez a pusztítás leginkább propaganda fogás volt, és zömmel vagy másolatokat törtek össze egy-egy hatásos videó kedvéért, vagy eladhatatlanul nagy tárgyakat. A színpad mögött eközben igyekeztek minél nagyobb hasznot húzni a rablósátásokból (részben adót vetve ki a nem általuk végrehajtott akciókra) és az illegális műkereskedelemből.

Ezen a műkincspiacról származó táblán egy eddig ismeretlen himnusz olvasható, amelyet Warad-Szín (Kr. e. 1834–1823) király és Nippur város tiszteletére írtak

◇ ◇ ◇

Ma - gyar vonatkozású hír volt a közelmúltban, hogy 2016 szeptemberében Bács-Kiskun megyei nyomozók egy 101 tárgyból álló, 160-200 millió forintra becsült együttest találtak egy Lengyelországba tartó török kamionban. Ez számos urartui bronztárgy mellett római érméket, mezopotámiai pecséthengereket és egyéb tárgyakat is tartalmazott, utóbbiak túlnyomó része azonban jó minőségű modern hamisítványnak bizonyult. Ezekről egyebek mellett a *Magyar Nemzet* is beszámolt; az érdeklődő a 2017. február 9-i és 11-i számokban találhat további részleteket.

A műkincspiacról származó táblák között egyedi jelentőségűek is akadnak. A képen látható tábla Gilgames történetének egy nemrég előkerült, vélhetően rablósátásból származó kézírata, mely az eposz 5. táblájának eddig ismeretlen sorait tartalmazza